

Marianna Borysiak

Konferencja Międzynarodowego Towarzystwa im. Lenaua (Trzebieszowice, 3-8 października 1976)

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 68/2, 359-364

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONFERENCJA MIĘDZYNARODOWEGO TOWARZYSTWA IM. LENAUA

(Trzebieszowice, 3—8 października 1976)

Tegoroczną sesję naukową Międzynarodowego Towarzystwa im. Lenaua poświęcono zagadnieniom motywów polskich w literaturze niemieckojęzycznej lat 1750—1850. Głównym organizatorem tej imprezy był Komitet Neofilologiczny Polskiej Akademii Nauk. W konferencji wzięli udział wybitni germaniści, slawiści i hungaryści z Austrii, Bułgarii, Danii, Jugosławii, NRD, Polski, RFN, Węgier i ZSRR; przybyli również *attachés* do spraw kultury wydelegowani z ambasad Austrii, NRD i RFN. Otwarcia obrad dokonał prof. Gerard Koziłek z Uniwersytetu Wrocławskiego, kierownik organizacyjny Zjazdu z ramienia PAN. Powitawszy uczestników podziękował prof. Henrykowi Markiewiczowi i prof. Ludwikowi Zambrockiemu, których starania umożliwiły organizację konferencji. Prof. Koziłek omówił zakres działalności Towarzystwa im. Lenaua oraz scharakteryzował sylwetkę tego wybitnego poety. Podkreślił, że tematyka konferencji przyczynia się do pogłębiania współpracy naukowej i służy krzewieniu przyjaźni między narodami.

W czasie zjazdu wygłoszono 15 referatów, które dotyczyły następujących zagadnień: 1) obraz Polski w niemieckojęzycznej publicystyce i literaturze (1750—1850); 2) recepcja literatury polskiej w Niemczech oraz wzajemne oddziaływania polsko-niemieckie w okresie Oświecenia i romantyzmu; 3) echa polskich walk wolnościowych na Węgrzech i w Bułgarii.

Obszernym wprowadzeniem do tematyki pierwszego działu był referat prof. Koziłka (Wrocław) *Polska pod koniec XVIII w. w niemieckiej literaturze i publicystyce*. Autor w oparciu o bogaty materiał bibliograficzny przedstawił obraz Polski w epoce rozbiorów i powstania kościuszkowskiego. Omówił m. in. utwory niemieckich autorów solidaryzujących się z narodem polskim w chwili utraty jego niepodległości. Jako przykład wymienił poetę Friedricha Schubarta, dla którego Polacy byli zawsze symbolem walki o wolność, oraz pisarkę Johannę Schopenhauer, która dostrzegła ujemne skutki ekonomiczne dla miasta Gdańska wynikłe z przyłączenia go do Prus. Mówił również o tych Niemcach, którzy traktowali rozbiory jako jedyny sposób położenia kresu anarchii i recesji gospodarczej w Polsce wywołanych, ich zdaniem, przez samych Polaków. Zwrócił uwagę na stanowisko Zachariasza Wernera w sprawie Polski: niezachwianą wiarę w przyszłe zwycięstwo Polaków oraz wysokie uznanie dla przywódcy insurekcji, Tadeusza Kościuszki. Wśród wystąpień nieprzyjaznych Polsce uwzględnił szczególną postawę Johanna Gotfrieda Seumego, Niemca w carskiej służbie, świadka upadku powstania kościuszkowskiego. Omawiając wykłady Augusta Wilhelma Schlegla o Polsce wskazał na jego negatywną ocenę polskiego narodu zgodną ze stanowiskiem władz pruskich. Scharakteryzował stosunek Goethego do Polaków i jego germanofilskie podejście do kwestii nauczania języka niemieckiego w zaborze pruskim. Zaproponował kom-

pleksowe opracowanie obrazu sytuacji politycznej, społecznej, kulturalnej i historycznej panującej w Polsce w końcu w. XVIII — na podstawie literatury pięknej, poświęconej temu zagadnieniu, nie odzwierciedlającej bezpośrednich faktów historycznych, oraz na podstawie relacji z podróży ówczesnych Niemców po naszym kraju.

Uzupełnieniem i kontynuacją rzeczowych i wszechstronnych wywodów prof. Koziełka był referat prof. Mojasewicia (Belgrad) *Czasopismo Cotty* „Das Ausland” i *Polacy*. Autor uwydatnił szczególną wagę tego pisma jako bogatego archiwum kulturalno-historycznego dla badaczy zajmujących się wiekiem XIX. Na przykładzie fragmentów *Mémoires [...] sur la Pologne et les Polonaises [...] Michała Kleofasa Ogińskiego*, obejmujących lata 1788—1815, które w niemieckim tłumaczeniu (pt. *Memoiren über Polen*) ukazały się w „Das Ausland” w r. 1829, podkreślił, jak ważną rolę spełniało to pismo w zapoznawaniu niemieckiego czytelnika z polską problematyką. Opublikowany w tym periodyku artykuł *Die polnische Legion* ukazywał Niemcom tragedię polskich żołnierzy na obczyźnie łudzących się, że u boku Napoleona walczą o własną ojczyznę. Powstanie listopadowe znalazło również żywy oddźwięk w piśmie — w numerach z r. 1830 nie brak wyrazów solidarności i duchowego poparcia dla walczących o swą wolność Polaków. Szereg artykułów o Polsce wyraża żywą sympatię dla polskiego narodu.

Prof. O. Borst (Esslingen) w referacie *Powstanie listopadowe w południowo-niemieckiej literaturze i prasie* przedstawił silne echa polskich walk wolnościowych na terenie tych krajów, szczególnie zaś Wirtembergii, kraju o najwyraźniejszych tendencjach liberalno-demokratycznych — w przeciwieństwie do Prus czy nawet Austrii, gdzie Metternich w każdym utworze mówiącym o wolności dostrzegał niebezpieczeństwo rewolucji.

Prof. Th. Höhle (Halle) w referacie *Polska walka narodowowyzwoleńcza i pruska demokracja. Przyczynek do wczesnej publicystyki Johanna Jacoby'ego (1805—1877)* zwrócił uwagę na niewłaściwą w dawniejszych badaniach ocenę roli Jacoby'ego jako historyka. Radykalny demokratyzm tego pisarza i jego żydowskie pochodzenie uczuliły go na krzywdę innych. Powstanie listopadowe miał możliwość obserwować z bliska, co wpłynęło na radykalizację jego poglądów. Walkę Polaków porównywał ze zrywem wolnościowym Niemców przeciw Napoleonowi. Wierzył w przyszłe zwycięstwo idei wolności w Polsce. W parlamencie pruskim wyraził pogląd, że odrodzenie „niezależnego państwa polskiego jest żądaniem sprawiedliwym”. Był zwolennikiem udzielenia prowincji poznańskiej szerokiej autonomii. Od zainteresowań sprawą polską przeszedł następnie do walki o nową konstytucję i wolność prasy w państwie pruskim.

W referacie *O literacko-historycznej osobliwości broszury o Polsce Bettiny von Arnim* prof. H.-G. Werner (Halle) ocenił na nowo działalność polityczną Bettiny. Odkryto bowiem nieznanne manuskrypty z rodzinnego archiwum Arnimów, co pozwoliło Ursuli Püschel stwierdzić niezbicie, że Bettina von Arnim jest autorką głośnej *Polenbroschüre*. W obawie przed cenzurą pruską Bettina posłużyła się mistyfikacją, używając w swej broszurze wyrażenia „my Polacy”. Głosiła w niej, iż każdy naród ma prawo do samodzielnego bytu w rodzinie narodów; że kwestia wolności dla Polski jest przede wszystkim sprawą humanizmu, który nakazuje stanąć po stronie ciemionych.

Dr W. Feudel (Berlin) w wypowiedzi pt. *Georg Herwegh i polska walka o wolność* analizował „polskie motywy” w pierwszej części *Gedichte eines Lebendigen* z roku 1841. W tym czasie Herwegh ujmował polską walkę wolnościową raczej abstrakcyjnie, wzorem innych poetów (np. A. Platena). W drugiej części *Gedichte eines Lebendigen* obok współczucia dla ciemionych Polaków wyrażał pogląd, że za los Polski winę ponosi nie tylko carat, ale również i władze pruskie, których udział w rozbiorach Polski był zbrodnią. Dzięki kontaktom towarzyskim

zony poeta poznał bliżej środowisko Polaków. Znalazło to odbicie w jego późniejszych utworach, takich jak *Polen an Europa* czy *Für Polen*, gdzie sławi „świętą polską wojnę” i oskarża Niemcy o zdradziecką politykę wobec Polski, stwierdzając, że nie ma wolności dla Niemiec bez wolności dla Polski.

Prof. S. Sudhof (Frankfurt nad Menem) wygłosił referat *Obraz Polski w twórczości Th. Fontanego*. Charakteryzując stosunki społeczno-polityczne w ostatniej ćwierci stulecia XIX w Niemczech, zwrócił uwagę na istnienie tendencji nacjonalistycznych w większości pisanych wówczas utworów, które pod wpływem polityki Bismarcka przynosiły również obrazy fałszujące stosunki polskie i szerzyły wrogość wobec narodu polskiego. Natomiast posługując się przykładami z twórczości wielkiego realisty niemieckiego Theodora Fontanego autor referatu dowiódł, że pisarz ten, ilekroć poruszał tematy polskie, wolny był od obciążań nacjonalistycznych. Polaków w swych powieściach przedstawiał na ogół realistycznie, bez przesądów czy wrogości narodowej, aczkolwiek stosunek jego do literackich bohaterów oscylował między dezaprobatą a ironią.

Kolejni referenci zajmowali się już nie problemem polskich walk wolnościowych, lecz literaturą niemieckojęzyczną poświęconą wybitnym postaciom lub doniosłym wydarzeniom z polskiej historii. Bogaty źródłowo, przekrojowy referat prof. Jerzego Ślizińskiego (Warszawa) pt. *Jan III Sobieski i odsiecz wiedeńska (1683) w niemieckiej i austriackiej literaturze XVII—XX w.* uwzględnił dużą ilość dzieł napisanych bezpośrednio po zwycięstwie wiedeńskim i później, aż po czasy dzisiejsze. Obok utworów sławiących czyny polskiego władcy omówił szczegółowo wiele innych, w których pomniejszano, przemilczano lub fałszowano rolę Sobieskiego w bitwie wiedeńskiej. Autor wspominał o pewnym renesansie postaci Sobieskiego w okresie rozbiorów, o przyrównywaniu jej do postaci Kościuszki (*Kościuszkolied* Z. Wernera) czy o przeciwstawianiu go, jako ostatniego wielkiego władcy polskiego, nieudolnemu i rządzącemu z łaski Rosji Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu (J. G. Seume). Wroga Polsce polityka Bismarckowska oraz niechęć Austriaków do spraw kraju, którego część zagarnęli, doprowadziły do całkowitego prawie zapomnienia lub niedocenienia roli Sobieskiego. Swój wyjątek w tym okresie stanowiła książka Georga Gustawa Fülleborna *J. Sobieski, der grosse Polenkönig und Befreier Wiens*. Również dziś nie brak w literaturze niemieckojęzycznej pozycji, w których rolę Sobieskiego traktuje się marginesowo, czego wyrazem są książki Adalberta Muhra i Mirka Jelusicha (obie wydane w Wiedniu po r. 1950).

Prof. Arno Will (Łódź) w referacie *A. A. F. von Opeln-Bronikowski a polska beletrystyka w pierwszej połowie XIX wieku* uwypuklił doniosłą rolę Opeln-Bronikowskiego jako autora powieści pisanych po niemiecku, a związanych z historią Polski; omówił jego powiązania z Polakami i doskonałą znajomość realiów polskiego życia. Jako twórca powieści historycznych pisarz ten dał niemieckiemu czytelnikowi możliwość zapoznania się z polską tragedią narodową i jej przyczynami. Poprzez swoją twórczość starał się wzbudzić zainteresowanie Europy losami Polski i jej przyszłością.

Miarą wartości przedstawionych referatów była żywa dyskusja. Bogactwo wypowiedzi nie pozwalała na szczegółowe jej omówienie. Przykładowo: prof. Werner z Lipska prosił o nieco bliższe wyjaśnienie kontekstu politycznego, w jakim Seume rozpatrywał problematykę polską. Zdaniem dyskutanta bowiem nieprzyjazne nastawienie wobec Polaków jest raczej typowe dla pewnej grupy działaczy oświeceniowych. W udzielonym mu wyjaśnieniu wskazano na indywidualny aspekt postawy Seumego, który służąc w carskiej armii, w kwestii rozbiorów Polski reprezentował sposób myślenia właściwy jego zwierzchnikom wojskowym. Cennym uzupełnieniem do pracy Ślizińskiego była wypowiedź prof. N. Oellersa (Bonn), który zwrócił

uwagę na rozprawę Johanna Wilhelma von Archenholza pt. *Sobieski. Ein historisches Fragment*. Autor tej rozprawy, historyk hamburski, sławi charakter i zasługi Sobieskiego oraz jego rolę jako ostatniego panującego władcy wybranego przez samych Polaków bez nacisku z zewnątrz, omawia tragedię Polski po trzecim rozbiorze i jej przyczyny, nie kryje też swej wielkiej sympatii dla polskiego narodu. Fakt, że publikacja ta ukazała się w Schillerowskim piśmie „Die Horen” (1795) i wielki niemiecki klasyk ocenił jej wartość, jest oczywistym dowodem pozytywnej postawy Schillera wobec Polaków. W dyskusji komentowano postawę Goethego wobec kwestii germanizacji, sugerując, że Goethe osobistych kontaktów z Polakami miał niewiele, toteż mógł się w swoich poglądach mylić. Prof. V. Suchy (Wiedeń) wskazał na konieczność zbadania roczników „Leipziger Zeitung”, „Rheinische Zeit” i „Augsburger Allgemeine Zeitung” z okresu rozbiorów Polski — pod kątem ukazanej w nich polskiej problematyki. Postulat ten wiąże się z bezspornie najwyższym zainteresowaniem sprawami Polski na terenie, gdzie były wydawane te gazety. Przy okazji prof. Kozielek wysunął projekt opracowania pełnej bibliografii tzw. „*Polenlieder*” powstałych na obszarze południowoniemieckim.

Dr Heinz Ischreyt (Lüneburg) w referacie *Kilka aspektów recepcji satyr Krasickiego w Niemczech* zaznaczył, że pewne zasługi w popularyzacji twórczości tego pisarza za granicą mają bez wątpienia czasopisma, których redaktorzy byli w ścisłym kontakcie z ówczesną Polską — mianowicie: „Polnische Bibliothek” (1787—1788), „Königsberger Preussischer Tempe” (1780—1783). Louis Kurtzmann w *Die polnische Literatur in Deutschland. Bibliographisch zusammengestellt* notował przekłady z lat 1776—1779 zarówno *Przypadków Mikołaja Doświadczynskiego* jak i *Pana Podstolego*. W roku 1782 wydano w Hamburgu przekład *Monachomachii* pióra Hansa Karla Barona von Ecker und Eckhoffen. Krasicki stał się znany dzięki wydawnictwu Michała Grölla i redaktorom wymienionych czasopism. Pierwszego przekładu czterech satyr Krasickiego dokonał Daniel Jenisch (1793) w „Neue deutsche Monatschrift” (1793). Autor przekładu mieszkał w swym dzieciństwie w pobliżu granicy Prus i Kurlandii, której biskupem był wówczas Krasicki. Zetknięcie się Jenischa z językiem i kulturą polską ułatwiło mu później pracę tłumacza, zwłaszcza że przyjaźnił się na Uniwersytecie w Królewcu z Ludwigiem von Baczko, tłumaczem Krasickiego w „Preussischer Tempe”. Referent zaznaczył również, że przekłady satyr Krasickiego zaczęły ukazywać się w okresie wzmożonego zainteresowania Polską u niemieckiego odbiorcy. Zdaniem Jenischa satyry Krasickiego są nie „igraszkami dowcipu i fantazji, lecz obrazem charakterów”. Toteż zniekształca — w sposób tendencyjny — tytuły niektórych utworów, np. *Pijaństwo* przekłada jako: *Das Nationale Laster der Polen*; *Chłosta* jako: *Polnische Wirtschaft*. Ten zabieg mógł niejednokrotnie spowodować zupełnie inną recepcję utworów w określonej grupie odbiorców.

Prof. Marian Szyrocki (Wrocław) w referacie *Recepcja twórczości A. Mickiewicza w Niemczech (1828—1855)* zwrócił uwagę, że wprawdzie ukazywały się już publikacje na ten temat, ale owa problematyka wymaga szczegółowych badań materiałowych w czasopiśmiennictwie niemieckim tego okresu. Dokonując przeglądu periodyków wykazał, że we wspomnianych latach ukazała się duża ilość artykułów, recenzji, przyczynków i tłumaczeń świadczących o żywym zainteresowaniu w środowisku niemieckim twórczością oraz działalnością Mickiewicza, który dla wielu Niemców stał się symbolem walki o wolność nie tylko Polski; ceniono go też wysoko jako poetę.

Problematykę recepcji zamykał referat prof. Eugeniusza Klina (Toruń) *Stosunki niemiecko-polskie w świetle współczesnej komparatystyki*. Analizując rozwój najnowszych badań komparatystycznych, autor podkreślił stosowanie w nich metodologii marksistowskiej przy rozpatrywaniu polsko-niemieckich związków li-

terackich i wzajemnych wpływów obu literatur. Podał krótkie zestawienie wszelkich możliwych rodzajów kontaktów literackich i typologicznych analogii między literaturą polską a niemiecką lat 1750—1830, akcentując owocny wpływ sąsiedztwa krajów na twórców obu literatur.

W dyskusji poświęconej recepcji, zwłaszcza dzieł Mickiewicza, pytano, czy niemieccy historycy literatury badali związki i podobieństwa *Pana Tadeusza* oraz *Hermana i Doroty* Goethego. W odniesieniu do badań komparatystycznych wskazano na niebezpieczeństwo popadnięcia w schematy, jeśli się pominie indywidualny wkład twórców i ich oryginalność (prof. P. Putz). Podkreślono również konieczność stworzenia szerszej bazy teoretycznej w komparatystyce.

Cenne poszerzenie tematyki konferencji wnieśli również Węgrzy i przedstawiciel Bułgarii, omawiający echa polskich walk wolnościowych w swoich krajach. Prof. A. Berczik (Budapeszt) w pracy *Elementy polskie w węgierskich periodykach* przedstawił rolę węgierskich czasopism w informowaniu czytelników węgierskich o tragicznych wydarzeniach związanych z losem polskiego narodu. Ogromną rolę spełniało tu zwłaszcza pismo „Tudomanyos”, gdzie zamieszczano liczne sztuki polskie (tłumaczone przeważnie za pośrednictwem języka niemieckiego) oraz omawiano utwory postępowych pisarzy niemieckich i węgierskich poświęcone rozbiorem, powstaniu kościuszkowskiemu i listopadowemu.

Prof. István Csapláros (Warszawa) w referacie *Odgłos entuzjazmu pisarzy niemieckich i węgierskich dla sprawy polskiej w literaturze węgierskiej w okresie romantyzmu* mówił o wrogim stanowisku władz wiedeńskich wobec kwestii polskiej oraz podkreślał, że Węgrzy tradycyjnie sympatyzując z narodem polskim potrafili w umiejętny sposób omijać zakazy cenzury cesarskiej. Wydawali nawet, anonimowo, pro-polskie utwory przekładając je z języka niemieckiego na węgierski, np. *Geschichte der polnischen Revolution vom Jahre 1830* A. Kaisera (Lipsk 1833). Ogromną popularnością cieszył się węgierski przekład książki Romana Sołtyka *La Pologne* (Paryż 1830; w tym wypadku również korzystano z pośrednictwa tłumaczenia niemieckiego, Stuttgart 1834) z pięknymi sztychami przedstawiającymi Kościuszkę oraz bitwę pod Ostrołęką. Dużą rolę w kształtowaniu się sympatii dla powstania polskiego odegrał teatr węgierski, wystawiając sztuki o tematyce polskiej, autorstwa Niemców i Polaków. Nie brakło również oryginalnej twórczości sławiącej Polskę, jak np. głośne *Pieśni polskie* Michálya Vörösmartyego. Wielu młodych Węgrów odbywało po upadku powstania pielgrzymki do miejsc poświęconych sławnym Polakom.

O bułgarskich echach powstania listopadowego poinformował uczestników obrad prof. S. Stantschew (Sofia), który wygłosił referat *Recepcja liryki Lenaua w Bułgarii*. Zainteresowanie literaturą niemieckojęzyczną zaczęło się w Bułgarii dość późno z powodu długoletniej niewoli tureckiej oraz powiązań tego bałkańskiego kraju z Rosją. Dopiero pod koniec w. XIX pojawiły się przekłady bułgarskie utworów Nicolause Lenaua. Dzięki tłumaczeniom, zwłaszcza *Polenlieder*, zapoznali się bułgarscy czytelnicy z tragedią bohaterskiego narodu polskiego.

Konferencję podsumował prof. Mojasewiç, oceniając jej przebieg i wyniki bardzo wysoko. Podkreślił, że w czasie obrad panowała twórcza atmosfera kolektywnej współpracy sprzyjającej owocnej wymianie poglądów i rzeczowej dyskusji. Największym zaś osiągnięciem sesji trzebieszowickiej jest, że referaty i dyskusja dostarczyły bodźców do podejmowania nowych, nie opracowanych dotąd zagadnień. Za cenne trzeba również uznać poszerzenie samej problematyki konferencji przez przedstawicieli Węgier. Należałoby tylko postulować, by pewne tematy opracowywano bardziej syntetycznie. Pożądane byłoby wciągnięcie do udziału w tego typu konferencjach także naukowców francuskich.

Konferencja uwypakowała — w zakresie swej tematyki — duże osiągnięcia i możliwości badawcze polskiej germanistyki. Poza tym dla wszystkich przybyłych

gości spotkanie trzebieszowickie stanowiło również pewien rodzaj wykładu o historii i kulturze polskiej.

Dr Ischreyt w imieniu uczestników złożył na ręce prof. Koziełka serdeczne podziękowania za zorganizowanie konferencji, która również przyczyniła się wydatnie do realizacji jednego z głównych celów Międzynarodowego Towarzystwa im. Lenaua, a mianowicie pogłębiania międzynarodowej współpracy naukowej poprzez popularyzację i badanie twórczości Lenaua.

Marianna Borysiak